«Փառք ... ի Թուականիս Հայոց ՉԿԴ, ի Թագաւորութեան Հայոց Աշնի, և ի կաթողիկոսութեան Կոստանդեայ, եղև կատարումն գրոցս։ Եւ ներեսս անդենալ ազաչեմ, որք հանդիպիք սուրբ գրոցս՝ յիշեցէք ի բարին զարժանին յիշման զամս Աւետիսն զանհնչելին կիպրոսի, որ է գուաբ պատրոն Հեթմոյ, որ էր ակն լամպրուն, որոյ ազդրմանցի նմա Տէր Աստուած, ամէն։ ... Գրեցաւ յընտիր աբրիշակէ տիւնս կատարեալ յարուսնս գրչութեան ի կիպրոս կղզի, ի քաղաքս Մազուսա, ի վանքս Հայոց, ընդ հովանեաւ Ս. Աստուածածնին և Ս. Յովհաննու Աւետարանչի։ Ձեռամբ մեղաւոր հողոյ և անարժանի, Մանթանաի Գոյնեներիցանց ...»։ — Յուցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Գ. Համար, էջ 61–2։

13.— Թուականը անյայտ։ Արմաչի Տօնացոյցէն.—

«... ես նուաստ գրիչս Մանթանաս մականուն Գոյնեներիցանց, ուխտ և տաճար սմա կացի առ ատս սուրբ վարդապետին մեծին Գէորգեա Լամբրունացւոյ ...»։ — Ր. Ս. Վ. Կիւլէսէրեան, Ժողովուրդին Տօնացոյցը, 1901, էջ 60։

Հետագայ Գրիչներ լաւ վկայութիւններ կան տան Մանթանաս Գոյնեներիցանցի մասին, Առանցմէ կրնանք յիշել հետեւեալները։

1.— 1298 Թուին, իր աշակերտներէն վարդան սարկաւագ կը գրէ. «Նաև առ ապագայսդ հանդիպօղս և ընթերցօղս կամ գաղափարօղս մաղթանք բարւոյ յիշման արժանաւորել զհոգևոր հայրն իմ և գուաւուցիչ, որ իրրև զհնար մաքրէ զիմ զմարմնական անարժակս՝ յաստուածայինն յորդորելով հանապազ աննախանձաբար, զՄանթանաս Գոյնեներիցանցն»։ — Կիւլէսէրեան, Ցուցակ Ձեռ. Ղալաթիոյ, 1961, էջ 478։

2.— 1321 Թուին Մանթանաս երկայն կը գրէ. «Արդ, թէպէտ և անարհնաս էի գրչութեանս, փանաքի և անյարմար, այլ հանդիպեալ լաւ և ընտիր աբրիշակի, որ գրած էր Մանթանաս Գոյնեներիցանց, այն որ լի էր և պատարուն յարհնաս գրչութեան և ընդ բնաւս հաչակեալ, նաև բանիւ կատարեալ և հոգւով լցեալ, որպէս ան՝ յայտնի է իմաստնոց և ատոյգ գիտողաց։ Զի լի և կատարեալ էր արուեստիւ, ի բանս, ի բառս, ի յօտրդս, և ի բացատս, և ի արհմաստնս առագանութեանցն»։ — Ժդ. Դարի Ձիչատակարաններ, էջ 169։

3.— 1358 Թուին Գրիչ Աւագ ներէց կը կրկնէ միևնոյն վկայութիւնը Մանթանաս Գոյնեներիցանցի մասին։ — Տես, Արա. Արք. Սիւրմէնեան, Ցուցակ Ձեռ. Հալէպի, 1935, էջ 118։

Ն. ԵՊԻ. ՇՈՎԱԿԵԱՆ

ՖԻԼԱՏԵԼՖԻՈՅ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

(FREE LIBRARY. PHILA. PENNA U. S. A.)

Դ.

ՁԵՌԱԳԻՐ ԹԻՒ 122 — ՀԱՄԱՌՕՏ ՑՈՒՑՈՒ

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ.—

Թուղթ՝ 92, Պահպանակի՝ 2, մագաղաթեայ մատեանի վերջաւորութեան, որոնք կը պարունակեն հին երկաթագիր հատուածներ նոր կտակարանէն։ Մեծութիւն՝ 13 × 9 × 3 մ., 27 տող իւրաքանչիւր էջի վրայ։ Գունաւորութիւն՝ երկաթի, մանր բոլորգիր — սև մելանի կազմին գործածուած է կարմիր մելան վերնագիրներուն համար և գոյն մելան զարդարանքներուն համար։ Կազմ՝ տախտակեայ կշեռքատ — մաշած, նիւթ՝ կարծր տյլ ազդրկ և փայլուն Թուղթ — չատ տեղեր գունատած ժամանակի ազդեցութեան տակ։ Թուական՝ մօտ 1251, «ի Թագաւորութեան Հայոց ՀԵԹՈՒՈՑ(1) ... ի հայրապետութեան Տեառն կոստանդեայ(2) ...»։ Գրող՝ Յովհաննէս, Տեղի՝ «ի գաւառս ՅԱԽՈՒՏ և ի մենաստանին Ակներ»։ Վերջին կազմող՝ Մատթէոս եպիսկոպոս։ Թուական Կազմի՝ ՌՃԴ (1103 + 551 = 1654)։ Ներսակարաւոր՝ չորս հատ։ Գունաւորութիւն՝ մի քանի բնորոշ ինկած են 33րդ Թուղթէն ետք։

(1) ՀԵԹՈՒՄ Ա. Թագաւոր Կիլիկիոյ։

(2) ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Ա. կաթողիկոս Հայոց (1221–1267)։

digitised by A.R.A.R.@

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. —

Ջեռագիրս կարելի է կոչել «ՀԱՄԱՌՕՏ ՃԱՇՈՑ», կը բովանդակէ հետեւեալ բաժինները. —

Ա. — ՃԱՇՈՑ — Թերթ 2-Թերթ 56, կը սկսի «Յաւետարանի գ ծնունդ Քրիստոսի և այս կանոն կատարի. ոգ. կց. Տէր Հովսեփ գիս ...» կէտ., կը վերջանայ «Ճիշտակ Պետրոսի և Պաւղոսի. յիւր ամին գիս. Աբ. առաքելոցն Յակովբայ և Յովհաննու.» Ճաշոցի այս հատուածը բաժնին 56րդ Թերթին ա. սիւնակէն կը սկսի ձեռագրիս առաջին յիշատակարանը, որ հետեւեալն է. —

«Քս ԱՁ. ոգոցմիս գրագի սորա ՅՈՀԱՆԷՍի և Քազ գմնդս նորա և որ բոլորով սրտիւ ցաւակցարար խնդրէ և գնորայն ամին, Արդ ազաչեմ գամենեսեան ով սուրբ հարք և եղբարք մանկունք նոր սիրելի այք Տնդիպիք յայսմ գծի, ոչ մեզադրել մանրութիւն գրի սորա և խոչորութիւն և հատարութիւն գի վասն անճարակութեան սրտի և իմ սիրոս գայս ուզեաց և այս էր կար մեր։ Այլ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղութս ձեր գեղկելի գրիչ յոհաննէս և գծնողան իմ և առաւել գնարազատ եղբայրիկն իմ զկոստանդին վանական քահանայ որ ի տղա հասակի փախեցաւ ի քրիստոս և եթող ինձ սուգ անմխիթար գի ոչ Տնդիպեցաք միմեանց վերջին ազջանիւ. սրոյ ազորմեացի նմա ամէն յիսուս քրիստոս և Տազղ գյանցանս յիշողաց և յիշեցելոցս և նմա փառք յաւիտեանս ամէն»։

Բ. — ՄԱՇԹՈՑ — Թերթ 56բ-67բ, կը բովանդակէ «կանոն Հաղորդ Տալոյ» և «կանոն Զամենայն վախճանելոյն ի Քրիստոս»։ 67րդ Թերթի բ. սիւնակին վրայ կայ հետեւեալ յիշատակարանը. —

«Յամի ևթն հարիւրերորդի — և այժմու, ջնջուած բառ մը կայ — սկսեալ վեցերորդի Թուարերութեան հայոց սուրբ մարի գրեցաւ ժամագրկունքս վասն ճանապարհի և անճարակութեան աչխարհիս կիլիկեցւոց ի գաւառիս Ցախաս ի հռչակաւոր և սուրբ մենաստիս Ակներ ընդ հովանեաւ սրբուհւոյ տիրամայր աստուածածնի և սուրբ առաքելոցն — տեառնեղ (ջնջուած) — բաւրն յակոբայ և կենսակիր նչանիս սուրբ կաստանդիա և այլ աստուածասնակ սրբոց որ հատաքեալ կան ի սմա։ Ի թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ քրիստոսասիրի և աղղափառի սրոյ տէր աստուած տացէ նմա և սրդւոց իւրոց Լեւոնի և Թորոսի երկար ժամանակ խաղաղութեամբ վարել զիշխանութիւն իւրեանց, ի հայրապետութեան տեառն կոստանդիայ և ի հայրութիւն սուրբ ուխտիս հոգևոյ ծերունւոյ ճգնաղղաց և քրիստոսասէր անձին Հայր Մխիթարայ և նորին հայրապատին բարեչնորհ երաժչին վարդանայ. գրեցաւ ամսեամսէ մատեանս ձեռամբ յոհաննէսի և եղկելի անձին ցոհաննէսի վշտալից և ապէտ գրչի զոր բազում վշտաւք իմ ձեռնամուխ եղեալ ի սա. (— Նոյնիսկ այս յիշատակարան նման Թերթ 56ա.ի —) ... զի այս էր կար մեր ... յիշել գնանդուցեալսն ի քրիստոս գնարազատ եղբայրիկն իմ զկոստանդին կուսան քահանայ ...»։

Գ. — ՏՕՆԱՑՈՑՑ. — (Շատ համառօտ) — «Աւետարանացոյց և ժամակարգութիւնք կարգեալ ըստ սրբոյ Լուսաւորչին սքանչացոյ զոր ընկալեալ սրբոյն Սահակայ և հաստատին առ մեզ նախնիքն մեր»։ Այս բաժինը ունի Թերթք 68բ-77ա և որ կը բովանդակէ Աստուածայայտնութեան ձրագալոյցէն մինչև Խաչի Տօներ։

Դ. — Թերթ 77 ա.ի կէսէն կ'երևի «Խաւսութիւն սուրբ Ներսիսեան զոր ասացին սուրբ ժողովն որ ի Նիկիա եւ բնկալան ուղղափառ եկեղեցիք Հայոց»։ Հատատամբ. Քարող. Ազօթք «փառք քեզ անսահման անուն և անգուգական անձնաւորութիւն ...»։ Թերթ 78ա. երկրորդ կիսուն կայ հետեւեալ յիշատակարանը. —

«Արդ ես եղկելիս և յոգնամեզս ցոհաննես գրող սորա խնդրեմ ... ոչ դատապարտել զմեզ, այլ յերես անգեալ ազաչեմ սրպէս չան սովնցելոյ տուք զիշրանս ազաւթից ձեր խնդրելով ի տեառնէ զթութիւն մեզաց և եղբօր կոստանդեան»։

Ե. — Կանովն Ջուր Աւետեցոյ յաւուր Յայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիս-

digitised by A.R.A.R.@

տոսի» – թերթ 78բ –, նայն էջի յառակի լուսանցքին վրայ կարմիր մելանով գրուած է «գինի յաւրինակն գոի զայն գրնցի» ... (յաջորդ տողը անընթեռնելի է), իսկ թերթ 79ի յառակը գտնենք գրուած է. – «Աւրհնութիւն ջոյ զոր առացեալ է Տեառն Բառոյի արհեպիսկոպոսի Կեսարու Կապադովկեցւոյ: Աղաւթք»:

«Բաղոց ժ. Շողակաթին զոր եսես սուրբ ... (տեղը կերած է) զոր ի հիմնարկութիւն եկեղեցւոյ»:

Ձեռագրիս վերջաւորութեան կայ հետեւեալ յիշատակարանը, որուն թուականը չատ ուշի ուշ է քան ձեռագրի գրութեան թուականը և որ կը պատկանի մատեանը վերակազմողին. –

«Ջվերջին կազմող սաբբ ուխտաւորանիս զՄաթէոս եպիսկոպոսն յիշեցէք առ Քրիստոս, որ կրկին նորոգեցի ՌՃԴ ... – յիշատակարանը կը չարունակուի ննջեցեալներու անուններ յիշելով –:

ՉԵՌԱԳՐԻՒ ԹՈՒԱԿԱՆԸ. – Առաջին յիշատակարանէն յայտնի է գրողը: Երկրորդէն կը հասկնանք կիլիկեան չրջանին գրուած ըլլալը «յամի ևբնհարիւրերորդի ... և սկսեալ վիցերորդի թուաբերութեան հայոց առումբիս», որ հաւանաբար պէտք է մօտաւորապէս ընդունիլ 700 + 551 = 1251 – անշուշտ փիչ մը ուշի ուշ –: Ցիշեալ կաթողիկոսին Ա. Կաթողիկոսին, ժամանակակից Հեթում Ա. Կիլիկիոյ թագաւորի, թուականը (1221 – 1267) լաւագոյն կը յարմարի մեր վերև հնթադրած թուականին՝ 1251, որ իր կարգին հիմնուած է երկրորդ յիշատակարանի ակնարկութեան վրայ:

ՋԱԻԷՆ ՎՐԴ. ԱՐՋՈՒՄԱՆԵԱՆ

Փիլատելֆիա

Hbrը ՅՈՒԲ ԺԶ. 4Ի ՄԷՋ

Երբայերէն բառարանները և մեկնութիւնները Յոբի վրայ, մեծ դժուարութեան կը հանդիպին ջանալով բացատրել Յոբի ԺԶ. 4բ(1) 'ahbîrâ 'alêkem b°millîm նախադասութիւնը: Բացի կամայական և հեռուները փնտռուած փոխաբերութիւններէ բաղաձայնական բնագրին մէջ, որոնք «ի՞նչ պէտք է ըլլայ»(2)ի ենթադրութիւններու մէջ ենցաղ կը փնտռեն, 'ahbîrâ բայը կամ խոնամութեան մէջ կը դրուի hbr IIի «բնկերութեամբ միանալ»(3), կամ անջատելով այս արմատէն, կը կապուի արաբերէն hbr արմատին հետ, որ իր առաջին ձևին մէջ կը նշանակէ «պէսպիսութիւ» և երկրորդ ձևին մէջ «զարդարել, պճնել (ճառ)»(4):

Ինչ որ Յոբ կը փափաքի այս հատուածին (Յոբ, ԺԶ. 1–6) մէջ ըսել, բոլորովին յառակ է: Կ'ըսէ իր բարեկամներուն, անոնց երեսին, թէ ևթէ իր դերը չէ՛ուէր անոնցինին հետ, ինք ալ պիտի կրնար անոնց մխիթարութիւն տալ պարապ խօսքերով: Պիտի կրնար մրցիլ իր երիք բարեկամներու «հովոտ խօսքերով» (ԺԶ. 3, ժե. 2): Ան կը նկարագրէ այսպիսի խօսակցութիւն մը, քանի որ ան զուգահեռական մը կու տայ «հովոտ խօսքեր» նախադասութեան և չակնարկելով խելացի խօսակցութեան, 'ahbîrâ 'alêkem b°millîm նախադասութեամբ: Այս արտայայտութեամբ, ուրեմն, ան ըսել պիտի ուզէր նմանօրինակ բան մը, «ես ալ պարապ

(1) N. H. Tur - Sinai, The Book of Job (Jerusalem, 1957) 263.

(2) E. J. Kissane, The Book of Job (Dublin, 1939) 97, 99. La Sainte Bible ... de Jérusalem (Paris, 1956) 617.

(3) BDB (= F. Brown – S. R. Driver – C. A. Briggs, Hebrew - English Lexicon [Boston, 1906]) 288. C. J. Ball, The Book of Job (Oxford, 1922) 249.

(4) Ges. (= W. Gesenius – F. Buhl, Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch [Leipzig, 1921] 211, ḥābar I. L. Köhler – W. Baumgartner, Lexicon in Veteris Testamenti Libros (Leiden, 1953) 273, ḥābar I. G. Hölsher, Das Buch Hiob (Tubingen, 1952) 40.

digitised by A.R.A.R.@

ձայն պիտի հանէի խօսքերով արդար ոչ օգտակար և ոչ ալ քաղաքավար պիտի ըլլային ձեզի»։ Ասդ, վկայաբերեն մը կրնայ մէջբերութիւ աքքատերէնէն ցուցնելու համար թէ եբրայական բնագրին մէջ փոխանակութեան պէտք չկայ և թէ 'ahbîrâ արեւէ կապակցութիւն եբրայական արմատ hbr II բ(3) կամ աքքատերէն eberu բ(6) հետ ախալէ է, որովհետև ուրիշ աքքատերէն արմատ մը կայ որ մեզի կը ներկայացնէ տարբեր լուծումը։ Այս արմատ habaru Aն է(7)։

Քանի որ բոլոր հատուածները ուր այս արմատը կը հանդիպի աքքատերէնի մէջ յիշատակուած են Շիքակոյի Ասորական Բառարանին մէջ (Chicago Assyrian Dictionary), հոս հարկ չկայ յիշելու այս հատուածները, որոնք հոն դասաւորուած են habarratu(8), habaru(9), habru(10), huburu B բ(11) ներքև։ Հոս կը բաւէ միայն ցոյց տալ այս արմատին իմաստը։ Ձիշդ ինչպէս եբրայական hbr արմատը Ծոր ժՋ. 4ի մէջ, նոյնպէս նաև աքքատերէն habaruն չի նշանակեր սովորական, ամէնօրեայ խօսակցութիւն, այլ կը նշանակէ «աղմկալից ըլլալ», այսինքն բարձրաձայն և պարապ խօսակցութիւն ընել։ Հետեւեալ մասնաւորապէս հատուածները, «sa ··· surris ustâdiru zamar uhtab[bar]» (տարբերակ uhtâbar), «Ան որ պահ մը առաջ վհատած էր, չուռաի կատպի(12) կը դառնայ»։ eli rigmêsina attadir [ina h]u-bu-ri-si-na la isabbatanni sittu = «հռոմկացի անանց (բարձր) ձայներէն, անանց ազմուկին պատճառով չեմ կրնար քնանալ»(13),

Ծոբը ուրիշն կը պատասխանէ իր բարեկամներուն, որոնք իրեն վախ ազդելով մը կը ներկայացնեն իրենց «մախրանման առակներով» (ԺԹ. 12), թէ ինքն ալ կրնայ «խօսքերով ազմուկ հանել» ('ahbîrâ b°millîm) և սաւգիւ տպաւորել մէջ պիտի չըլլար զանոնք լռեցնելու իր իսկ «հովատ խօսքերով», եթէ այդպէս ընտրէ։ «(Ես ալ կրնայի խօսիլ ձեզի պէս, եթէ ձեր դիրքին մէջ ըլլայի)։ կրնայի աղմկալից ըլլալ խօսքերով ձեր դէմ(14)», այսինքն, «ես ալ կրնայի խօսիլ ձեզի լոկ աղմուկով(15)»։

Այս օրինակը չատ լաւ ցոյց կու տայ թէ որքան եբրայական բառագիտութիւնը կրնայ օգտիլ դրացի գիտութիւններ մը մէջ կատարուած յառաջդիմութիւններէն, և միաժամանակ նաև ապացոյց մըն է Ծոբի Դրքին մեծագոյն բանաստեղծական ոճին, որ չի վարանիր հազուագիւտ բառեր գործածելէ(16)։

OSWALD LORETZ

(CBQ, 1961 Յուլիս, թիւ 3, հատոր 23, էջ 293-294)։

Թրգմ. ԱՆԱՀԻՇԱԻԱՆ ՎԻՐԴ. ՋՂՋԱՆԵԱՆ

(3) Տես երկրորդ ծանօթութիւնը։

(6) Ges 211, habar I. Աքքատերէն B eberuին համար, տես CAD (= Assyrian Dictionary, Chicago, 1956), հատոր 4 (E), 13b.

(7) CAD, հատոր 6 (H), 7b.

(8) CAD, հատոր 6 (H), 7b.

(9) CAD, հատոր 6 (H), 7b.

(10) CAD, հատոր 6 (H), 17b.

(11) CAD, հատոր 6 (H), 220b.

(12) CAD, հատոր 6 (H), 7b, habâru A (b)ի ներքև։ Lambert, Babylonian Wisdom Literature (Oxford, 1961) 40.

(13) CAD, հատոր 6 (H), 220b, huburu Bի ներքև։

(14) Տես verba dicendi 'alով, BDB 757c (6):

(15) Բազմաթիւ օրինակներ չէզոք բայերու hiphilի մէջ, տես G. Bergsträsser, Hebräische Grammatik II. (Leipzig, 1929) 19d:

(16) (Թարգմանիչին ծանօթութիւնը)։ Շահեկան է դիտել տալ որ Ծոբի եղբայրակցութեան թարգմանութիւնը (Confraternity Version) խնդրոյ առարկայ նախադասութիւնը կը թարգմանէ իբրև «կրնայի առնախօսել ձեր վրայ»։

digitised by A.R.A.R.@